

Функціонально-стилістичні особливості книжних елементів у мові української періодики початку ХХІ ст. // Мова. Культура. Взаєморозуміння : Зб. наук. праць. – Вип. III. – Дрогобич : ДДПУ ім. І. Франка, 2013. – С. 125–131.(0,5 друк. арк.)

УДК821.161.2-92

Функціонально-стилістичні особливості книжних елементів у мові української періодики початку ХХІ ст.

Марина Навальна
м. Переяслав-Хмельницький
ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди“

У статті проаналізовано вживання книжних слів у мові української преси початку ХХІ ст., визначено особливості функціонування цих мовних одиниць у публіцистиці на прикладі найуживаніших лексем, простежено причини та тенденції проникнення книжних слів до мови мас-медіа.

Ключові слова: публіцистичний стиль, книжні слова, мова засобів масової інформації, лексичні засоби, позамовні чинники.

In the article the author analyses the usage of book words in the Ukrainian Mass Media language of the beginning of the XXI century, defines the peculiarities of the functioning of these linguistic units in the publicism on the example of the widely used lexical units, observes the reasons and tendencies of penetration of book words into the Mass Media language.

Key words: publicistic style, the Mass Media language, book words, lexical means, extralinguistic factors.

Сучасна мова української публіцистики найповніше, найкомпактніше й

найпоказовіше реалізується як в усній, так і писемній формах, що мають своєю метою інформувати про актуальні суспільно-політичні та інші проблеми сьогодення. Аби досягти найефективнішого впливу на споживача інформації в цьому стилі широко використовують різноманітну лексику: загальноживану, спеціальну, розмовну, жаргонну та ін. Залежно від жанрової належності газетного тексту і мети повідомлення журналіст добирає найдоречніші лексичні засоби: від нейтральних до емоційно-експресивних. Вживання таких лексем у різних стилістичних виявах і визначають **актуальність дослідження**. Серед всього різноманіття лексики в мові сучасної української періодики помітно розширюють уживання книжні слова, які надають публіцистичним текстам піднесеності, урочистості, певною мірою пишномовності. Напр.: *верховенство* ‘панівне становище, переважний вплив кого-, чого-небудь’, *звершення* ‘здійснення великих намірів, задумів, справдження високих надій, бажань, сподівань’, *першовідкривач* ‘той, хто перший відкриває землі, країни, нові родовища чого-небудь і т.ін.’ Пор.: *Парламентська коаліція повинна відстоювати єдність країни, верховенство права, рівність всіх перед законом, високі стандарти життя громадян* (“Голос України“, 10.11.2007); *Російська Федерація і Коста-Ріка підписали протокол про звершення переговорів із СОТ* (“Урядовий кур’єр“, 7.10.2007); *У світовій практиці ім’я небесному об’єкту має право дати його першовідкривач за своїм бажанням* (“День“, 8.07.2006).

У статті ставимо за мету проаналізувати вживання книжних слів у мові української преси початку ХХІ ст., визначити особливості функціонування цих мовних одиниць у публіцистиці на прикладі найуживаніших лексем, простежити причини та тенденції проникнення книжних слів до мови української періодики.

Ступінь вивченості проблеми функціонування книжних слів у різних стилях і власне терміна, який об’єднує ці слова, досить дискусійне в мовознавстві. А.П. Коваль вважає, що “книжні слова“ не закріплені за певною вузькою сферою вживання, за певним видом писемного мовлення. Вони широко використовуються і в наукових працях, і в публіцистичних статтях, і в ділових паперах“ [5, с. 121]. М.М. Пилинський надав книжним елементам

статусу першооснови наукового та офіційно-ділового стилю і визначив їх як стилістичну категорію: ”Книжні елементи в мові здебільшого виконують номінативно-інформативну функцію, тобто вживаються для найменування тих чи інших понять, розкриття того чи іншого зв’язку між цими поняттями. Лексика книжного походження називає предмети і явища реального світу, їхні властивості, якості, відображає духовне життя людини, передає назви ідеологічних понять, наукові терміни тощо” [2, с. 71]. П.С. Дудик оперує поняттям ”книжне мовлення”, яке називає ”мовленнєвим процесом, матеріалом для якого слугує мовлення в межах офіційно-ділового стилю, наукового і – значно меншою мірою – публіцистичного і конфесійного” [3, с. 116].

Виклад основного матеріалу. Ми вважаємо терміни ”книжні слова”, ”книжні лексеми”, ”книжні елементи” синонімами, такимимовними одиницями, які властиві практично всім стилям мови як писемної, так і усної форм. Наприклад, в усній мові науковця чи дипломата можуть бути використані книжні слова. ”Відносна антиномія (суперечність, непеєднуваність) розмовного й книжного мовлення в їх усній формі, – зауважує П.С. Дудик, – не порушує єдності структурної системи національної мови. В усному спілкуванні освічених осіб можуть гармонійно пеєднуватись мовні засоби всіх стилів мови” [3, с. 116]. На взаємодії усного та писемного мовлення наголошував М.А. Жовтобрюх: ”Відбувається вирівнювання реальних можливостей усного й писемного літературного мовлення в суспільній комунікації, що визначається їх стильовою диференціацією, властивою розвиненим національним мовам. Виробнича, політична, наукова, культурно-мистецька, літературно-художня, побутова й будь-яка інша інформація, що передається різними каналами українською мовою в її усній формі, тепер така ж багата, як і та, що надходить у писемній формі. Таким чином, зближення усного й писемного літературного мовлення насамперед відбувається в сфері їх стильової диференціації, безпосередньо зумовленої суспільними факторами” [14, с. 6]. Але ступінь ”книжності” слівможе бути різним – відледведвідчутного до дужечіткого, виразного [5, с. 121]. Так, незначний відтіноккнижностімають слова *здійснювати, прибуття, враховуючи*, яківикористовують у різних стилях мови і

вони зазвичай не потребують додаткового пояснення. Напр.: *У наступному році Президент продовжить здійснювати робочі поїздки* (“Голос України“, 11.12.2007); *ОБСЄ здійснюватиме довгостроковий моніторинг за ходом майбутніх процесів в Україні* („День“, 5.07.2009); *Гривня не дочекалася прибуття* доларів МВФ. *І пішла “гуляти” новим валютним коридором* (“День“, 5.12.2007); *Дата експертизи тіла директора інформаційного агентства „Українські новини” Михайла Коломійця буде визначена після прибуття в Україну французького експерта* („Газета по-українськи“, 7.02.2011); *Міністр, враховуючи думку ректорів, має зробити висновки...*(„Україна молода“, 24.03.2011); *Враховуючи* нинішній попит на золото, *Правекс-банк має намір до кінця 2007 року вийти на показник продажів до десяти тонн*(“Газета по-українськи“, 3.12.2007). Чітку ознаку ”книжності” простежуємо в лексемах, які потребують часом додаткового тлумачення: *авторитарний* ‘заснований на беззастережному підпорядкуванні владі, авторитетові’, *алогізм* ‘що-небудь безглузде; те, що суперечить логіці’, *імморальний* ‘позбавлений моралі; неморальний’ та ін. Напр.: *Діячам культури та мистецтва стали знову нав’язувати “соцреалізм”, а їхня творчість цілком ставилася на службу авторитарному режимові* (“День“, 8.04.2006); *До речі, виникає алогізм: результат лікування – помер, чи результат лікування – здоровий* (“Сільські вісті“, 8.11.2006); *Громадські діячі виступили проти збочень у суспільстві і визнали загалом імморальний стан усієї соціальності...* (“Вісті“, 10.03.2007).

Лексичні одиниці – найбільш рухливі елементи мови [2, с. 79]. Вони найшвидше зазнають різних перетворень і перебудови, найлегше переходять з одного стилю до іншого, сприяючи взаємодії різних стилів один з одним, стиранню стильових меж. Стали іншими обсяг і зміст понять, виражених наявними в мові словами, змінилися сполучуваність слів, їхнє емоційне забарвлення, стилістичні функції, сфера вжитку. Те, що раніше належало невеликому колу людей з відповідною освітою або спеціалістам певної галузі, згодом змінило масштаби свого вживання, стало відомим широкому загалу. Так, книжні слова *еволюційний, ідентичний, раритет* та ін. раніше

використовували здебільшого в науковому стилі, у спеціальній літературі, нині ці лексеми широко вживають у публіцистиці. Пор.: *Еволюційний прогрес українського суспільства очевидний*, – зазначив Президент у виступі перед народом (“Газета по-українськи“, 4.08.2007); *Ароматизатор червоної порічки ідентичний натуральному. Споживачеві нічого боятися* (“День“, 7.09.2006); *ЗАТ “Страхова компанія “Раритет“ здійснює діяльність у формі добровільних та обов’язкових видів страхування* (“Високий Замок“, 10.04.2005); *Продам раритет-автомобіль* (“Газета оголошень“, 4.11.2007); *Колекціонер знайшов мистецький раритет на смітнику* (“Газета по-українськи“, 11.12.2007).

У мові сучасної української періодики книжні слова використовують не тільки для пізнання, вираження пізнаного і висловлення в зв’язку з цим власної думки про когось або щось, але й для передавання чієїсь думки. Спостерігаємо як пряме цитування цієї думки для ознайомлення з нею інших, так і використання її для характеристики того, хто її висловив. Тут може бути виражена повага до слів і їхнього автора або висміяні слова та їхній автор: той, хто цитує, може кепкувати з надмірної прихильності когось до книжного, з псевдовченості любителя похизуватися тощо. Так, зокрема книжні слова *волелюбний*, *імпазантний* передають пафосне, урочисте, поважне ставлення до того, про кого йдеться. Напр.: *Вам [росіянам] ніколи не зрозуміти волелюбний український народ* (“Високий Замок“, 2.02.2006); *Сьогодні ми віддаємо данину запорозькому козацтву та оспівуємо образ сучасного волелюбного українця, – так розмірковує Сергій Василюк* (“Україна молода“, 8.17.2007); *Імпазантний запорізький губернатор знову стає об’єктом пильної уваги журналістів* (“Газета по-українськи“, 5.12.2007); *Будинок набув достатньо імпазантного вигляду без зайвих декоративних доповнень* (“Київська правда“, 3.12.2007).

А книжні лексеми *благоговійний*, *велитель* в мові публіцистики, порівняно зіншими стилями, використовують із певною іронією, для висміювання тих, про кого йдеться. Напр.: *Тепер Леонід Кравчук такий “благоговійний“, хоча б не йшов бити поклонів, а то ніби не руйнували за його партійного керівництва храмів* (“Волинь“, 4.09.2006); *На засідання фракції прийшов найголовніший велитель регіоналів – Рінат Ахметов* (“Україна

молода“, 6.10.2007). Пор. в інших стилях: *Те, як широко й докладно опрацьовував Грушевський історичні джерела й документи в сучасного дослідника викликає благоговійний трепет* (з виступу історика).

Хоч книжні слова в мові періодики здебільшого виконують номінативно-інформативну функцію і надають викладові нейтрального тону, усувають емоційне забарвлення, у разі спеціальної стилістичної настанови на висміювання створюють відповідний експресивний ефект. Наприклад, коли йдеться про людину, яка у своїй мові надміру вживає книжні слова та терміни. Напр.: *А де наш “гетерогенний“, “квантитативний“ і часом “компілятивний“ знайомий, який хоче показати себе занадто вченим*(“Сільські вісті“, 5.06.2005).

На початку ХХІ ст. в українській пресі спостерігаємо вживання деяких книжних слів у переносному значенні. Так, “Словник української мови“ подає троє значень лексеми *аберація*: ‘1) *астр.* позірне відхилення світил від їх справжнього положення на небозводі; 2) *спец.* нечіткість або викривленість зображення, що його дають оптичні прилади; 3) *перен.* помилка, відхилення від істини’. Якщо з першими двома значеннями лексему вживають у науковій та спеціальній літературі, то з третім – у публіцистиці. Пор.: *Аберація – відхилення від норми в будові чи функціях організму* (з підручника); *Політикам нічого не варте сказати, що в обіцяних програмах сталася суцільна аберація* (“Вісті“, 7.02.2006).

У переносному значенні ‘недоречне, брутальне блазенство’ журналісти вживають книжне слово *буфонада*. Своє пряме значення ‘манера гри актора, який користується засобами надмірного комізму; вистава, побудована на таких засадах’, воно виражає у мистецтвознавстві, зокрема театральному. Пор.: *Сьогодні люди враз створюють або буфонаду, або саботаж* (“Україна молода“, 10.12.2006); *Буфонада функціонерів федерації футболу Закарпаття розпочалася ще в Ясінях, під час матчу-відповіді ФК “Ужгородський“ з місцевою “Говерлою*(“Високий Замок“, 7.10.2006); *Бурлеск і буфонада – відомі мистецькі прийоми. Нічого нового...*(з виступу театального критика).

У мові публіцистики сьогодні широко використовують лексеми та

більшою мірою – стійкі словосполучення, що характерні зазвичай для офіційно-ділового стилю: *доручити, надавати, надати допомогу, укласти угоду, зобов'язати виконати, випала честь, відповідний період, на виконання наказу, за розпорядженням* та ін. За допомогою таких слів та словосполучень, які ще називають мовними штампами, відбувається окниженість публіцистичних текстів, своєрідна “нейтралізація” мови періодики. Пор.: в офіційно-діловому стилі: *Доручити секції відредагувати проект постанови, Начальника відділу зобов'язати виконати завдання, За розпорядженням декана дипломні роботи студенти подають до 15 травня 2007 року*; у публіцистиці: *Проігнорувати виконання наказу сьогодні – звична справа в державі* (“Газета по-українськи“, 10.08.2006); *“Нові українці“ не переймаються тим, як укласти угоду, вони більше думають, як обдурити всіх* (“Сільські вісті“, 4.02.2007).

Іншомовні книжні слова, характерні для наукового та офіційно-ділового стилів, на початку нинішнього століття активніше потрапляють до мови публіцистики, хоч мають виразні українські відповідники. “На жаль, протягом 10-15 років простежуються явища, які не зовсім добре впливають на розвиток української мови, – зазначає Д.Х. Баранник, – нівелюють її індивідуально-національні риси, знижують виражальні та естетичні якості. Насамперед викликає стурбованість процес тотального засмічення української мови іншомовними словами, і це при тому, що існують українські назви для передачі відповідних понять” [1, с. 42]. Пор.: *імпонувати – подобатися, локальний – місцевий, прогресивний – передовий, модернізувати – осучаснювати, акцентувати – наголошувати, фундамент – основа, координувати – узгоджувати, гіперболізувати – перебільшувати* та ін. Напр.: *Пропонуємо локальні комп'ютерні мережі, проектування, монтаж...* (“Народна“, 20.12.2007); *Європа просить Україну модернізувати трубу* (“Газета по-українськи“, 10.11.2007); *Молодіжні організації координуватимуть свої дії щодо подальших страйків* (“День“, 7.09.2007) та ін.

Перші слова в поданих парах – необхідний компонент наукових дискусій, засідань, сесій, нарад тощо, де їх уживають як нейтральні назви. У публіцистиці їх використовуються здебільшого тому, що вони ”модні”, або для уникнення

повторів, хоч іноді такі іншомовні слова ускладнюють сприйняття тексту пересічним споживачем інформації.

Серед книжних слів в мові сучасної української публіцистики чільне місце посідають відприкметникові іменники на **-ість**: *абстрагованість, авторизованість, адекватність, гетерогенність, ординарність* та ін. Такі лексеми вживають переважно в публікаціях спеціальної тематики. Напр.: *За адекватність наданої інформації відповідальність несе клієнт* (“Газета по-українськи“, 8.04.2007); *Політикою правлять колишні двієчники, які не бачать сірості, ординарності, неосвіченості...* (“Україна молода“, 4.07.2006); *Зазначено, що гетерогенність популяції нормальних клітин може бути причиною виникнення пухлини* (“Дзеркало тижня“, 7.12.2007) та ін.

Висновок. У мові української періодики початку ХХІ ст. розширюється тенденція до дедалі активнішого використання книжних слів, одні з яких виконують номінативно-інформаційну функцію, інші надають газетним текстам піднесеності, урочистості чи іронічності або слугують засобом створення комічного, смішного, дотепного тощо.

Книжні елементи активно використовують не тільки в спеціальних, а й у масових публікаціях. Їх подають на тематичних сторінках або у виступах спеціалістів.

Книжні елементи в мові сучасної української періоди є відкритою групою для поповнення новими лексемами і потребують **подальших розвідок**.

Список використаних джерел:

1. Баранник Д.Х. Українська мова на межі століть / Д.Х. Баранник // Мовознавство. – 2001. – №3. – С. 40–47.
2. Взаємодія усних і писемних стилів мови / [відп. ред. М.М. Пилинський]. – К. : Наук. думка, 1982. – 180 с.
3. Дудик П.С. Стилїстика української мови / П.С. Дудик : [навч. посїбн.]. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2005. – 368 с.
4. Жовтобрюх М.А. Процеси зближення усного і писемного літературного мовлення / М.А. Жовтобрюх // Студії з мовознавства. – К., 1975. – С. 6–17.
5. Коваль А.П. Культура ділового мовлення: Писемне та усне ділове спілкування / А.П. Коваль. – [2-ге вид.,

переробл. і доп.]. – К. : Вища шк., 1977. – 296 с.

Navalna M.I.

Functional and stylistic features of literary elements in language of Ukrainian periodicals at the beginning of XXI century.